

predlogami pa bi lahko izbrali tudi delo François Dupuigreneta Desroussillesa »Regards sur le livre: art histoire technique«, Editions du Sorbier – Bibliothèque Nationale, Paris 1992.

Ob koncu pa se nam zastavlja še eno vprašanje, zakaj so ovitek knjige Georgesa Jeana opremili z napisom »Arheologija«, saj so v njej obravnavana predvsem zgodovinska obdobja. Razlaga za to pa bi bila lahko le ena, ki pa verjetno ni botrovala temu napisu. Tako gledanje na knjigo, ne z vsebinskega, ampak predvsem z materialnega stališča – pisava v njej, papir, vezava, ilustracije – se v strokovni literaturi včasih poimenuje »arheologija knjige«.

Anja Dular

Dušan Kos, **Pismo, pisava, pisar**. Prispevek k zgodovini kranjskih listin do leta 1300. Ljubljana : Zgodovinski arhiv, 1995, 248 strani, 19 prilog. (Gradivo in razprave ; 14)

Dovolite, da se v tem trenutku najprej spomnim spoštovanega gospoda profesorja, akademika dr. Boga Grafenauerja, ki bi bil knjige, ki jo danes predstavljamo, nedvomno zelo vesel, pa žal ni več dočakal njenega izida.

Pisna bera na področju zgodovinskih pomožnih ved v slovenskem jeziku je žal še vedno zelo skromna. Zato smo še kako veseli najnovejše knjige kolega Dušana Kosa z naslovom *Pismo, pisava, pisar* in podnaslovom *Prispevek k zgodovini kranjskih listin do leta 1300*.

Namen svojega dela ter omejitve, ki si jih je pri pisanju določil, je avtor podrobno predstavil v Prologu (5–6). Svoje delo je posvetil **srednjeveški listini**, za katero pravi, da je »izjemen vir o kulturnih razmerah v določeni družbi, poslovnih in pisnih navadah, aplikaciji običajnih in kodificiranih prav v vsakdanjem poslovanju, značaju, mentaliteti in izobrazbi konkretnih pisarjev in avtorjev (!), organizaciji javne pismenosti, prepletanju različnih kulturnih tokov, vplivu socialne razdeljenosti vrhnjih slojev družbe na zapisovanje pravnih dejanj, različnosti takšnih dejanj nasploh, pa tudi estetskih pogledih na zapis in pisavo. Ali drugače, listina je za medievista eden najsijajnejših pisnih virov« (5).

Svoje delo je Dušan Kos posvetil **kranjskim srednjeveškim listinam**, ker je – zopet navajam avtorja iz njegovega Prologa – »nekdanja Kranjska ena redkih dežel v vzhodnoalpskem, oziroma srednje- in zahodnoevropskem prostoru, ki nima ne analitičnih, ne sintetičnih raziskav srednjeveških listin« (5). Avtor je torej na tem področju oral ledino, kar daje njegovemu delu poseben čar in seveda izjemno vrednost. Ker se je ozemlje Kranjske v preteklosti večkrat spreminjalo, se je Dušan Kos omejil na deželo v njenih modernih novoveških mejah.

Avtor v svojem delu ne obravnava vseh srednjeveških kranjskih listin. Časovno omejitev **do leta 1300** utemeljuje z dejstvom, da je »po letu 1300 prišlo do prave eksplozije pismenstva«, ki ga v takšnem analitičnem delu praktično ni mogoče obvladati v celoti.

Ko človek podrobneje pogleda vsebinsko zasnovo Kosove knjige, z veseljem ugotovi, da ne gre zgolj za suhoparno znanstveno razpravo, ampak za delo, ki je kljub zgoraj navedenim omejitvam zasnovano kot temeljno delo s področja diplomatike. To je knjiga, po kateri bodo s pridom segli vsi, ki jih ta tematika zanima. Predvsem pa bo dobrodošel priročnik študentom zgodovine in arhivistike.

Knjiga je razdeljena na pet poglavij in sicer govori **prvo poglavje o značaju kranjskih privatnih listin in pravnih dejanj v luči zgodovinskih in pravnih razmer** (7–14). V tem poglavju poda avtor definicijo privatnih listin, opozori na njihove posebnosti na Kranjskem, seznani nas z njihovimi medsebojnimi razlikami, s terminologijo, ki jo uporabljajo, ter s historičnim in socialnim okvirjem, v katerem so listine na Kranjskem nastajale. V nadaljevanju prvega poglavja nato podrobno analizira vsebinske oblike listin. V tem delu je polno izredno dragocenih podatkov in podrobnosti, ki osvetlujejo slovensko preteklost v srednjem veku do leta 1300. Ob teh, na videz skopih podatkih, začetimo živahen utrip verskega in cerkvenega, socialnega in družbenega, gospodarskega in političnega življenja srednjeveškega človeka na današnjem slovenskem ozemlju. Seznanimo se s pravno odvisnostjo naših prednikov do civilnih in cerkvenih oblastvenih struktur, z njegovo zaščito in tudi pregonom. Poglavje zaključuje avtorjeva analiza o jeziku listin in o prehodu z, v srednjem veku splošno uveljavljene latinščine, na živi – zaradi tujih oblastnikov tudi v naših krajih – nemški jezik.

Drugo poglavje spregovori o **prostoru in času**, v katerem so bile kranjske listine izdane (45–70). Dušan Kos najprej podrobneje spregovori o krajih, kjer so bila izvršena tista pravna dejanja, katerih priča in spomin so ohranjene listine. Nato se ustavi ob problemu datiranja listin, ki nemalokrat predstavlja resen problem za njihovega bralca. V tej zvezi je zelo koristen »koledar praznikov«, ki ga je Kos sestavil na podlagi opisne datacije v kranjskih listinah do leta 1300. Ti dve strani Kosovega priročnika (69–70) bi si morali vsi, ki delamo z listinami, kratko malo vlepiti kot neobhodnih pripomoček v Grotefendov Taschenbuch der Zeitrechnung des deutschen Mittelalters und der Neuzeit.

Tretje in četrto poglavje Kosove knjige pa imata na nek način značaj učbenika. V **tretjem poglavju** Dušan Kos podrobneje spregovori o **zunanjih značilnostih listin** (71–90), spregovori nam o pisnem materialu listin, o pisavi, ki se pojavi na teh listinah in o njihovem pečatanju. Poglavje zaključuje z dragocenimi podatki o noticah na hrbtni strani listine, ki med drugim pričajo tudi o sistemu arhiviranja srednjeveških listin pri nas.

Četrto poglavje govori o diktatu in notranjih značilnostih listin (91–184). To poglavje je najdaljše v knjigi in – poznavalci me boste popravili, če se morda motim – to poglavje lahko mirno ocenimo kot prvi sistematični tiskani učbenik diplomatike v slovenskem jeziku. Na vse podrobnosti tega dragocenega poglavja Kosove knjige v tako kratkem prikazu seveda ni mogoče opozoriti. Povem naj le, da gre za izjemen pripomoček vsem, ki se tako ali drugače poklicno bavimo s proučevanjem, urejanjem in hranjenjem naših srednjeveških listin.

Zadnje **peto poglavje** je posvečeno **pisarni, pisarju in notarju** (185–209). Gre za poskus rekonstrukcije uradov, v katerih so na Kranjskem listine nastajale in predvsem za poskus identifikacije posameznih pisarjev in notarjev, ki so raziskovane listine tudi napisali in jih formalno oblikovali. Avtor v svojem delu sicer ugotavlja, da na Kranjskem do leta 1300 ni bilo »nobene relativno organizirane skupine oseb, pisarjev in notarjev, ki bi sestavljali in pisali listine za nekega izstavitelja v lastnem stilu« (185). Je pa na tako majhnem prostoru, kot ga v geografskem pogledu predstavlja Kranjska, zasledil presenetljivo veliko število pisarjev, ki so prišli od drugod in so po svoji službeni dolžnosti nato napisali to ali ono listino na ozemlju današnje Kranjske. To velja za pisarje oglejskih patriarhov, ki so bili duhovni gospodje slovenskega ozemlja vse do Drave, nekaj časa pa tudi svetni gospodje dela slovenskega ozemlja. To velja za pisarje freisinških škofov, ki so imeli svojo obsežno posest na Kranjskem s sedežem v Škofji Loki. To velja za pisarje briksenških škofov, zaradi njihove blejske posesti; za pisarje andeških grofov, ki so imeli središče svoje posesti v Kamniku, za pisarje vojvod Spanheimov, ki so bili na Kranjskem prisotni od 11. stoletja dalje, od srede 13. stoletja dalje pa so bili celo kranjski deželni gospodje; to velja za pisarje češkega kralja Otokarja II., tirolskih, goriških, ortenburških in vovbrških grofov, svibenskih gospodov in svobodnih Turjaških; to velja za pisarje samostanov, ki so s svojo posestjo ali z inkorporiranimi župnijami segli na Kranjsko (avtor imenoma navaja Vetrinj, Stično, Kostanjevico in Gornji Grad); to velja seveda tudi za kranjska mesta, med katerimi je nedvomno prednjačila Ljubljana.

Knjigi je dodan seznam 357 listin, ki jih avtor podrobneje analizira v svojem delu (210–227). Navedeni so uporabljani viri in kratice (229–231), seznam literature (231–234), sinopsis v slovenskem in angleškem jeziku (235) in 19 slikovnih prilog listin.

In kaj naj rečem za konec? Morda to, da v tem delu še ni do kraja dorečena terminologija, da uporablja tuje izraze za pojme, za katere imamo lepo slovensko besedo (dieceza za škofijo), da je tu in tam kakšna tiskovna napaka (najbolj vidna je gotovo napačna letnica na naslovnici). Verjetno bi se dalo še debatirati o posameznih avtorjevih trditvah v knjigi (npr. o tisti, da so bili ženski samostani le pribežališče za plemiška dekleta, ki se niso mogla poročiti). Toda to so malenkosti, o katerih pri takšni predstavitvi ne kaže izgubljati besed. Rad pa bi izrazil svoje občudovanje, da je kolegi Dušanu Kosu uspelo tako nevhvaležno snov tako pregledno obdelati, jo preliti v sprejemljivo knjižno obliko in nam jo posredovati v razumljivi obliki in jasnem jeziku. Rad bi mu izrekel iskrene čestitke in pristrčno zahvalo za tako lepo darilo slovenskim zgodovinarjem in slovenskim arhivskim delavcem.

(Predstavitev knjige v KIC-u v Ljubljani 17. maja 1995)

France M. Dolinar

Jože Mlinarič, **Stiška opatija 1136–1784**. Novo mesto : Dolenjska založba, 1995. 1156 strani.

Ob najnovejši knjigi univ. prof. dr. Jožeta Mlinariča o stiški opatiji mi prihajajo na misel besede starozaveznega misleca, ki se v prostem prevodu glase: »Vrle može hvalijo njihova dela, ... na veke ostane njih spomin in njih slava ne ugasne.« (Sir 44, 1–13). Knjiga o Stični nedvomno »hvali njenega avtorja«. Vsak, ki bo odslej govoril ali pisal o Stični, bo nujno moral vzeti v roke Mlinaričevo knjigo. In v njej bo imel kaj najti. Tako ni skrbi, da bi se zabrisal spomin na avtorja, ali da bi ugasnila slava Stične, o kateri je pisal.

Pred seboj imamo že drugo Mlinaričevo veliko monografijo o cistercijskih menihih na Slovenskem. Leta 1987 je v Kostanjevici na Krki izšla njegova knjiga z naslovom *Kostanjeviška opatija 1234–1786* (694 str.). Ob medsebojni primerjavi obeh knjig bi skorajda lahko rekli, da gre za drugo veliko poglavje istega dela. Knjigi se namreč med seboj dopolnjujeta in skupaj predstavljata zaokroženo celoto zgodovinske podobe življenja in dela cistercijanov na Slovenskem.

Knjiga sama je **razdeljena na pet delov**. Sprememo besedo h knjigi so napisali stiški opat p. Anton Nadrah (VIII.–IX.), France M. Dolinar (X.–XI.) in avtor sam (XII.–XIV.).

V **prvem delu** knjige spregovori avtor o **nastanku, razvoju in organizaciji cistercijskega reda** (17–30). V tem delu je pravzaprav razširil in dopolnil uvodni del prvega poglavja v svoji knjigi o cisterci Kostanjevici (3–16). V drugem delu istega poglavja pa je v knjigi o Kostanjevici spregovoril Mlinarič še o cistercijankah (17–18), o duhovnosti in liturgiji pri cistercijanih (19–28), o dušnopastirski dejavnosti (29–40), o njihovem literarnem snovanju (41–48), o prepisovalski dejavnosti cistercijanov in njihovih knjižnicah (49–59), o arhitekturi in umetnosti (61–72), o gospodarski dejavnosti (73–80), o številu članov v cistercijskih samostanih, o njihovem krajevnem, socialnem in narodnostnem poreklu (81–92), o izobraževanju članov cistercijskih konventov (93–101), ter o arhivskem gradivu in njegovi hrambi v cistercijskih samostanih in njegovi kasnejši usodi (103–109). Za boljše poznavanje celotne proble-